

Zygmunt Bauman
Stanisław Obirek
O BOGU I ČOVJEKU: RAZGOVORI

**book
marker**

U RAZGOVORIMA O BOGU I ČOVJEKU TEORETIČAR BAUMAN I TEOLOG OBIREK RASPRAVLJAJU O TOLERANCJI,
O TRAŽENJU JEDNE ISTINE, O VJERI I RELIGIJSKOJ SPOZNAJI TE O ULOZI SUDJAJA I MADE U ŽIVOTU.

Zygmunt Bauman
Stanisław Obirek

Bogu
i
čovjeku

Razgovori

LJEVAK

Izdaje
Naklada LJEVAK d.o.o.

Direktorica
PETRA LJEVAK

Urednik
KRISTIJAN VUJIČIĆ

Zygmunt Bauman
Stanisław Obirek

O BOGU I ČOVJEKU

RAZGOVORI

Preveo s poljskoga
MLADEN MARTIĆ

Zagreb, studeni 2014.

Naslov izvornika:

Zygmunt Bauman

Stanisław Obirek:

O BOGU I CZŁOWIEKU. ROZMOWY

© Copyright by Zygmunt Bauman & Stanisław Obirek

© Copyright for this edition by Wydawnictwo Literackie, 2013.

All rights reserved.

This edition is published by arrangement with
Wydawnictwo Literackie, Cracow, Poland.

© za hrvatsko izdanje

Naklada Ljevak d.o.o. 2014.

Knjiga je objavljena uz novčanu potporu
Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

ISBN 978-953-303-780-6 (meki uvez)

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 888597

ISBN 978-953-303-781-3 (tvrđi uvez)

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 888598

SADRŽAJ

I.	Uvodne čarke	7
II.	Što s tom religijom? O prijetnji fundamentalizma, ne samo religijskog	28
III.	Literati u pomoć zabludjeloj misli	60
IV.	Izvori nade	79
V.	Fuzija horizonata	113
VI.	Razbaštinjeni ili stvarajući tradiciju nanovo?	135
VII.	Bog ili bogovi? Dobročudno lice politeizma? Bez svršetka	176 189
	Bilješke	191
	Kazalo imena	196

I. UVODNE ČARKE

STANISŁAW OBIREK Naši putovi do agnosticizma su različiti. Ja sam se godinama održao u sustavu iako sam nazirao njegovu nepriličnost. Vjerovao sam da ga se može promijeniti iznutra. Dok tu vjeru nisam izgubio. U tom trenutku istupam, ali s golemim zanimanjem promatram što se događa s religijom, osobito kako funkcionira u javnoj sferi. Tvoje životno i intelektualno iskustvo s religijom je drugačije. Pa ipak je to što pišeš i kako pišeš o religiji neobično zanimljivo. Htio bih da Zygmunt Bauman kaže nešto više o religiji, i na sustavniji način nego u dosadašnjim radovima, a možda i upisujući preciznije to pitanje u svoju intelektualnu biografiju. Bismo li mogli razgovor započeti od takve općenite skice?

ZYGMUNT BAUMAN Jesu li doista naši putovi do agnosticizma drugačiji? Zacijelo jesu, jer su religije i Crkve, čije smo »nepriličnosti nazirali«, ali za koje smo i pored toga smatrali da ih se »može promijeniti iznu-

tra«, bile različite. Ali mislim da se različitost naših putova ograničava na to... U drugačije smo pojmovne i institucionalne okvire upisivali svoje duhovne nemire, nade u njihovo prevladavanje i vizije sanacije, ali što se tiče logike naših putova, a zacijelo i doživljaja koje smo u tvojim i mojim lutanjima iskusili – oni su, kako mi se čini, upadljivo slični.

Osim toga – i to je važno »osim toga« – krećući s dvaju različitih mjesta, završili smo ipak na istom polju. Imam dojam da se uzajamno razumijemo u pola riječi i da svaki od nas drži radove drugoga »poticajnama« pa se valjda upravo stoga i događa da su pravac našega duhovnog puta obilježavale slične bojazni, slični otpori i slične sklonosti, često tek napola svjesno, ponekad pak posve podsvjesno... A bio je to pravac od monologa do dijaloga ili poliloga, od oholosti posjednika jedine istine do umjerenosti svjedoka mnoštva ljudskih istina, od *m o n o t e i z m a* do... baš tako: *p o l i t e i z m a*. Danas si to, osvrćući se unatrag, ovako objašnjavam: »nepriličnosti« koje spominješ proizlazile su iz ukopavanja svake od Crkava u tvrđavu vlastitoga razloga, iz zatvaranja vrata tvrđave pred svim drugim razlozima, svima onima što se ne daju pomiriti s vlastitim razlogom i svima onima koji nisu bili uvjereni u nepogrešivost i bezgrešnost toga razloga – i napokon iz pristanka na odbijanje prava inovjercu da se usprotivi i na prezir spram drugoga:

na poniženje i izgon, a u konačnici i uništenje onih koji misle ili vjeruju drugačije. Iznad zalupljenih vrata spomenute tvrđave ispisano je: ako Boga nema, sve je slobodno. A trebalo je, u skladu s logikom stvari, ispisati: Ako je moj Bog jedan, onda si čovjek koji je u to uvjeren može dopustiti sve spram onih kojima je toga uvjerenja uzmanjkalo.

Agnosticism, ukratko – barem takav kakav zamišljam u tvom i u mom slučaju – nije antiteza religiji ili čak Crkvi. To je antiteza monoteizmu i zatvorenoj Crkvi.

S. O. Prvo pitanje i prvi odgovor su, dakle, iza nas. To je bilo najteže, barem meni. Kao Wisławi Szymborskoj prva rečenica u njezinom divnom nobelovskom govoru. Kasnije može biti samo lakše. Ne skrivam da mi to što zamjećuješ tako daleke podudarnosti u našim životnim čarkama pričinja golemu radost. Zacijelo ćemo se često vraćati na njih. Jako mi se sviđa tvoj način shvaćanja zajedničkog nam, iako toliko različitog, **m o n o t e i z m a**. Ali u nastavku ne bih govorio toliko o **p o l i t e i z m u** koliko o polifoniji. Zato jer agnosticizam i ovdje nalaže suzdržanost: ta ne znamo imamo li posla s jednim ili s puno bogova. Teško je dosegnuti i postoje li oni uopće. No ostavljajući to pitanje neriješenim, htio bih te zamoliti da proširiš pozornosti vrijedan aforizam kojim si završio svoj prethodni iskaz: »Ako

je moj Bog jedan, onda si čovjek koji je u to uvjeren može dopustiti sve spram onih kojima je toga uvjerenja uzmanjkalo.« Zar baš tako vidiš neumoljivi razvoj monoteizma (pustimo sada pitanje je li to religijski ili svjetovni monoteizam) – jer i ateističko mišljenje zna biti isključivo. Što u takvom slučaju započeti sa željom za pronalaženje istine upisanom u razvoj povijesti, s radošću njezina pronalaženja, sa žestokom potrebom da se u nju uvjere drugi...

Z. B. Dominikanac Maciej Zięba rabi pojam »veritalno društvo« (od *veritas*) za označavanje takvog načina ljudskog suživota po kojemu se »cjelina individualnoga života, od rođenja pa do groba, te društvenoga života« ustaljuje »prema općeprihvaćenoj transcendentnoj istini«. Da bi bilo jasno o čemu je riječ, o. Zięba žuri pridodati da se »to ne tiče samo Azteka ili Masaja« (a kako je ranije objasnio, jednako tako Alkuinova projekta *Christianitas*), »već također i sljedbenika Marxa, Mao Zedonga ili nekritičnih kvazireligijskih sljedbenika fizike ili genetike«. ^{1*} Ja bih tome dodao i kvazireligijske sljedbenike BDP-a, obrtaja roba ili informatike. U svim tim slučajevima Bog j e j e d a n. Ta zajednička značajka marginalizira one koji spomenute razlike i raznolikost imena i slika izvora ili plantaže dijele »prema općeprihvaćenoj trans-

* Bilješke se nalaze na kraju teksta.

cententnoj istini«. Sva »veritalna društva« objavljuju rat raznolikosti načela života i njegovih autoriteta, sva zahtijevaju monopol na obilježavanje crte između dobra i zla, vrline i slabosti, zasluge i krivnje, ortodoksije i hereze, vjere i poganstva, istine i neistine. Zięba navodi *Barbarsku Europu* Karola Modzelewskog: ono što je u susretima s kršćanskim misionarima »barbare ispunjavalo stravom, nije bio samo tuđi bog, koliko zahtijevanje monoteizma. Ne manjka svjedočanstava da su pogani bili spremni uključiti Krista u svoj panteon, jer nisu dovodili u pitanje njegovo postojanje, ni njegovu moć [...]. Samo krštenje nije užasavalo. Užasavalo je demonstrativno razaranje staroga kulta koje je pratilo prihvaćanje nove vjere«. ² S druge pak strane, prema predaji kroničara i interpretaciji njihovih tekstova što je daju povjesničari, carevi Rima, sa svojom politikom dodavanja božanstava osvojenih zemalja rimskom panteonu, nisu imali posebnih teškoća u osiguravanju poslušnosti podjarmljenih naroda. Jedina iznimka od toga pravila bila je, kako znamo, Judeja – leglo neprestanoga bunta i otpora – jer je na području carstva to bilo jedino utočište ideje »Boga jedinoga«. Njezin puk ne bi nizašto podnio pomisao na smještanje svoga Boga u društvo drugačijih bogova, koji su ipak iz jednostavnoga razloga svoje d r u g a č i j o s t i mogli biti samo lažni pretendenti na Božji tron.

Nazovi to polifonijom, ako ti je draže, ili politeizmom, fenomenom poznatim dugo prije nego što je stvorena polifonija – ali to asocira na mirno supostojanje različitih načina bivanja čovjekom; dok je monoteizam u sprezi s bratoubilačkim ratom tih načina – njihovim ratom do iscrpljenja ili uništenja. U pojmu »istine«, bez obzira na to je li opremljen pridjevkom »jedine« ili je takvoga pridjevka lišen, sadržana je teško uklonjiva sugestija »jedinosti« ili barem njezin postulat (priklonio bih se čak stajalištu da fraza »jedina istina« predstavlja, poput mladoga mladića, tautologiju). »Istina« je pojam po svome podrijetlu i nerazdvojivoj prirodi agonistički, koji se mogao roditi isključivo u koliziji sa svojom alternativom, u trenucima kada je neko uvjerenje počinjalo biti očito (preciznije rečeno, izlazilo iz mraka neprimjetnosti) u vezi s pojavom alternative ili konkurenta; drugim riječima – kako je pisao Heidegger – kada je to dotad neartikulirano (jer zašto i bi?) uvjerenje bivalo izgurano iz sfere *zuhanden* u sferu *vorhanden* – te dakle iz razloga osporavanja postajalo predmetom pozornosti, a posljedično i poticajem na istraživanje i djela... Pojam »istine« ne bi imao smisla bez polifonije te napasti natjecanja i borbe za vlast nad suparnicima izrasle iz raznolikosti vjerovanja i pogleda. Potreba za tim pojmom rodit će se onda kada tvrdnja »tako je kako jest« mora biti dopunjena upozorenjem: »a nije tako kako drugi (bilo

koji drugi) sude«. »Istina« je kod kuće u l e k s i k u m o n o t e i z m a – a u konačnom obračunu m o n o l o g a . . .

Iz Svetoga pisma znamo da se samo Bog, upravo zbog svoje jedincatosti, mogao Mojsiju predstaviti riječima: »Ja sam koji jesam.« Drugi kandidati za božanski status imenovani u Bibliji nose, poput običnih ljudi, vlastita imena – odnosno manifestiraju svoju *differentia specifica* koja pretpostavlja/signalizira prisutnost skupa s više od jednog elementa. Bezimenost Mojsijeva Boga je u Bibliji jedina iznimka – i to jedina zamisliva iznimka. Ne treba imati osobno ime, ako se jest i dokle god se jest jedino bivstvovanje. Ideja »istine« je bič za nevjernike i nevjerovane: tek su apologeti i misionari biblijskoga Boga, našavši se suočeni s mnogoboštvom, bili prisiljeni argumentirati N j e g o v e istine (čitaj: neistinitosti svih ostalih). Možda su se vjerski ratovi rodili iz traganja za istinom. Sigurno je pak da je njihov proklamirani cilj bio potvrđivanje osporavane istine i rušenje osporavajuće istine.

Maciej Kalarus, iznimno pronicljiv istraživač našega polifonog svijeta i neumoran, neustrašiv promatrač njegovih zakutaka koje rijetko posjećuju reporteri i profesionalni istraživači, traži da se riječ »istina«, slično riječima poput škara, vrata ili hlača, može upotrebljavati samo u množini (zahtijevajući samim time Lebenswelt – proživljavani svijet, svijet spoznaja – koji

bi dopuštao samo takvu uporabu). Doista, u polifonom svijetu uporaba riječi »istina« u jednini nalikuje zahtjevu da se plješće jednom rukom... Jednom rukom se može šamarati, ali ne i pljeskati. I jedinom se istinom može opaliti (u tu je svrhu, uostalom, izmišljena...), ali se uz njezinu pomoć ne može krenuti u istraživanje oblika ljudskoga stanja (istraživanje koje se iz svoje biti može i mora vršiti s a m o u d i j a l o g u, tj. uz javnu ili prešućenu, ali uvijek aksiomatsku pretpostavku alternative). Odo Marquard, njemački filozof, predstavnik neoskeptičke škole, napola u šali, ali i napola ozbiljno, izvodi njemački naziv sumnje (*Zweifel*) iz riječi koja označava broj dva ili dvoje (*zwei* na njemačkom) i kaže:

»Ako – u odnosu na sveti tekst – dva interpretatora proturječno tvrde: Ja sam u pravu, moje shvaćanje teksta je istina, i to upravo – istina bitna za spašenje, takva, a ne drugačija: može doći do tarapane. [...] Može li se taj tekst razumjeti također i drugačije i – ako to nije dovoljno – još drugačije i još jednom drugačije?«³

»Pluralizirajuća hermeneutika«, na koju se za promjenu poziva Marquard, mijenja odnos utemeljen na »tvrdoglavom ostajanju pri svojem pravu« u »interpretirajući odnos«. To se uspoređuje, po Marquardovu mišljenju, kojemu bih se bio spreman prikloniti, sa zamjenom »postojanja za ubijanje« s po-

stojanjem za tekst... Tada neće biti mjesta pozivu koji spominje o. Zięba, a pripisuje se Arnaudu Amauryju ili Simonu de Montfortu: »Caedite eos! Novit enim Dominus, qui sunt eius.« (»Ubijte sve! Bog će prepoznati svoje.«)⁴